

175. Lagnö, Aspö sn, Selebo hd.

Pl. 83, 84. Pl. 5: B 722.

Litteratur: B 722, L 953. J. Peringskiöld, F 1 5: 3, Mon. Sud.; E. Benzelius, Collegium öfwer Swenska Historien (tryckt 1762 under titeln: Utkast till Swenska Folkets Historia), 4. boken, kap. 1 (s. 147); O. von Dalin, Swea Rikes Historia 1 (1747), s. 7 not t; E. J. Biörner, Svea Rikens Häfda Ålder (1748), s. 180; E. Ekholm, Afhandling om Aspö Runsten och des Witnande om en wattuminskning i Mälaren (1758); Den Swenska Mercurius, 1758 Sept., s. 366 f., 1759 Aug., s. 128 f., Sept., s. 257 f., Nov., s. 154 f., Dec., s. 321 f.; N. R. Broeman, IW, s. 223 f.; N. H. Sjöborg, Samlingar för Nordens fornälskare 1 (1822), s. 29; J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 129; J. P. Tollstorp, Beskrifning om Södermanland (1837—38) 2, s. 5 f.; U. W. Dieterich, Runensprachschatz (1844): **huat, santiar**; R. Dybeck, Reseberättelse 1858 (ATA); G. Stephens, ONRM 2 (1867—68), s. 741 f., 3 (1884), s. 318; O. Hermelin, Selebo härads fornlemningar, s. 2, 62 f.; E. Brate och S. Bugge, Runverser (1887—91), s. 205 f.; O. von Friesen, Runorna (1933), s. 199; E. Wessén i Södermanlands Fornminnesförenings Årsskrift 1934.

Äldre avbildningar: Peringskiöld teckning 1694 (F 1 5: 3), ligger till grund för träsnitt i Mon. Sud., hos Biörner (1748) och i Bautil (B 722) och för avbildning å titelbladet av Ekholms skrift (1758), hos Tollstorp (1837) och hos Stephens (1867—68); A. Wætter 1853 (hs R 552 i Uppsala Univ.-Bibl.); O. Hermelin a. a. (pl. 21); Brate (ATA).

Ristningen befinner sig drygt 1 km. SSO om Aspö kyrka på en liten bergknalle, omkring 5 m. hög, med rundade former och starkt avslipade ytor. Den norra sidan, som innehåller ristningen, har en tämligen jämn yta och stupar nästan lodrätt mot marken. Berget bildar den yttersta udden av en skogbeväxt och stenig terräng, som söderut utbreder sig utmed Kyavikens östra strand. Från runberget sluttar marken sakta ned mot en sänka, som förenar de numera odlade, men fordom sankta lermarkerna på ömse sidor; den är genomdragen av ett stort avloppsdikey, som även under högsommartid för rikligt med vatten. På andra sidan om sänkan vidtager en grusbacke, som sträcker sig norrut mot Husby; i dennas södra del, ej långt från runberget, finnes ett gravfält, det största på ön, med låga högar, ett flertal stensättningar och en bautasten.¹ Platsen kallas ännu i dag Stavsnäset och det runristade berget mitt emot Stavsnäsberget. Tydligt har gravfältet tillhört Husby by, och möjligen har denna här också haft sin båthamn, i runbergets närhet. Kyaviken har i äldre tid gått högre upp än nu; en liten rest därav, kallad Katthavet, finnes på den Ekonomiska kartan (1897) kvar i sankmarken väster om runberget. Gränsen mellan Husby och Lagnö ägor går nu i själva sänkan, och ristningen befinner sig sålunda på mark som tillhör Lagnö, men långt från själva gården och betydligt närmare Husby. Ursprungligen har marken hört till gården Hörn, som ingått i godset Lagnö. Det runristade bergets läge är utmärkt å geologiska kartbladet »Ängsö».

Ristningen är omkring 2 m. bred och 1,5 m. hög. Avståndet från dess nedre del till marken är drygt 2 m. Höjdskillnaden mellan den nedersta ristningslinjen och Mälarens medelstånd uppgår till 5 m.²

Det är därför icke svårt att bilda sig en föreställning om hur trakten närmast omkring runberget har sett ut under vikingatiden, då ristningen kom till. En vik av Mälaren har gått upp

¹ Fornlämningarna där äro, med det runristade berget synligt i bakgrunden, avbildade av R. Dybeck i *Mälarens öar* (1861), pl. II: 3, 5. Troligen är det samma gravfält, som på följande sätt omtalas i *Rannsakningarna* år 1668 (Gotskalk Tranell): »III. Söder ifrån kyrekian ligger een platz såsom itt Nääs den bönderna kalla Gröngarn, hwarest stå höghe steenar oppreeste, något stycke ifrån huarannan, hwarom berättas hafwa warit där sammestädes een Tingzplatz eller Rådgång».

² I beskrivningen till geologiska kartbladet »Ängsö» (1864) uppges höjdskillnaden mellan ristningens nedersta del och Mälarens medelstånd i Aspöbassinen till 16,4 fot (= 5 m.). Något högre uppges läget av ristningens nedersta del av A. Erdmann (*Bidrag till kännedomen om Sveriges quartära bildningar*, 1868): 17 fot över Mälarens vattenyta (s. 288), 18 fot över havet (s. 294), och av C. G. Styffe (*Skandinavien under unionstiden*, 3 uppl., 1911, s. 328): 5,2 m. över Mälarens yta. Enligt en avvägning utförd den 21 nov. 1930 av amanuensen K. A. Gustawsson var marknivån vid bergets fot 2,88 m. över Mälarens vattenstånd. Avståndet från markytan till ristningens nedersta del uppmättes till 2,12 m., och ristningens höjd över Mälarens yta blir sålunda 5 m.

mot Stavsnäset. Vattenytan låg här omkring år 1050 3,8—4 m. högre än nu¹, och vattnet har således gått fram vid bergets fot ungefär 1 m. under ristningen. Här har varit den naturliga hamnen för Husby by, och på grusåsen ovanför har byn haft sitt gravfält. Ristningen har sålunda på den tiden haft ett utomordentligt lämpligt läge. Envar, som från sjön besökte Husby, måste se den, omedelbart intill landningsplatsen som den låg. Vidare är att märka, att Husby av ålder har varit medelpunkten på ön. Här har funnits en kungsgård, som dock redan före 1321 har skänkts till Vårfruberga kloster. Som förvaltningsgård kan den ha spelat en viss roll, då den låg vid den gamla färdeled mellan Uppland och Södermanland, där under medeltiden Eriksgatan gick fram. Här anlades också kyrkan för socknen, och denna kallas under medeltiden stundom Husabo-Aspa socken, d. v. s. Husby socken på Aspö.

Ristningen består av tvenne runslingor, upptill förenade med en bandknut. De innesluta en sittande mansfigur, sedd framifrån, med toppig huvudbonad och långa mustascher. Med händerna griper han om de båda rundjuren, som bita i hans rakt utstående öron. Benen äro instuckna i öglor, som bildas av runslingan.

Ristningen är djupt huggen och utmärkt väl bevarad. Knappast en enda runa är oviss. Otydligast är ornamentiken kring ormhuvudena, där ytan delvis har vittrat sönder.

Inskriften är följande:

kislaug · lit · kiarua · merki · pisa · eftir · þorp · auk · sloþi · lit kiarua || sant iar · þet · sum sakat uar ·
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65 70
nuk · sum · huat · uar · þet
 75 80 85

Gislaug let gæra mærki þessa æftir Þorð, ok Sloði let gæra. Sant iar þæt sum sagat var ok sum hugat var þæt.

»Gislög lät göra dessa märken efter Tord; också Slode lät göra dem. Sant är det, såsom det blev sagt och såsom det blev tänkt (ämnat).»

Till läsningen: Runorna 1, 7, 11, 46, 67 **k**, 9, 44 **i** äro icke stungna. 18 **e** har en kort bistav, som liknar den i **a** däruti, att den snett skär huvudstaven; men **a** och **n** ha i ristningen betydligt längre bistavar. 26 **e** osäkert; endast på h. sidan ett kort streck uppåt, som förefaller hugget. 32 **o** har svaga, men fullt säkra, bistavar. 49—51 **rua** stå utanför slingan. 60 **e** sannolikt; ett kort streck, otydligt på h. sidan, skär huvudstaven. 73 **n** med bistaven t. h. nående ända ned till slinglinjen; felristat för **a**. 81 **a**: bistaven går t. h. ända upp till slinglinjen; möjligen avses en binderuna **ak** eller **ka**. 87 **e**: bistaven kort; icke **a**. — Skiljetecken saknas vid början och slutet av ristningens båda hälfter, likaså efter 43—45 **lit**, 62—64 **sum** och 65—69 **sakat**. Efter 52—55 **sant** finnes möjligen ett grunt hugget skiljetecken. Mellan 67 **k** och 68 **a** en grund fördjupning, säkerligen ej huggen.

Peringskiöld (B 722) läser **mirki, iftir, (59—61) þit, sak · al**; Hermelin **mirki, iftir, þit, sakat**; Brate **marki, iftir**², (59—61) **þat** eller **þit, sakat**, (86—88) **þat**.³

Tolkningen av inskriftens senare del är i allt väsentligt given av Bugge: »'Sandt er det som sagt var, og som tænkt, var det'... Jeg forstaar Meningen saaledes: 'Sandt er det, som blev sagt, nemlig om Thord; og saaledes som man tænkte sig det (med Hensyn til Thords fortræffe-

¹ Enligt meddelande av statsgeologen d:r E. Granlund.

² »26 **i** torde icke hava någon prick; på v. sidan löper staven rak, på h. sidan finnes en utvidgning, som ser ut som en prick.»

³ R. Dybeck uppger, i brev till lektor H. Aminson 16/10 1862 (Södermanlands Fornminnesförenings arkiv), att »den förr så märkvärdige och mycket omtvistade inskr. å Aspöstenen har gnm upphuggning (af en än lefvande kyrkvärd) för 10—12 år sedan förlorat nästan hela sitt värde». Så vitt jag kan finna, är denna uppgift, som troligen grundar sig på hörsägner, icke riktig.

lige Egenskaber), saaledes var det i Virkeligheden'». Ett par modifikationer ha sedan gjorts av von Friesen (1933), då han uppfattar innebörden av *sant* som 'verklighet' och *sum* såsom komparativ, icke relativ, partikel. Hans översättning lyder: »Verklighet är (nu) detta så som det blev sagt (lovat), och så som det var tänkt (avsett), så blev det»; den gåtfulla satsen anser han syfta på »ristningen och den bro som maka och son läto utföra till den dödes minne och hugnad». Någon bro på denna plats känna vi emellertid ej till; möjligen åsyftas blott den stora och ovanliga ristning (*mærki þessa*), som Gislög och Slode låtit göra. Innebörden av *sant* torde alltså här vara 'verkligt, förverkligat, fullbordat'. I den första av de båda komparativa satserna är subjektet underförstått, i den andra är *þæt* utsatt. Om tolkningen av inskriften är riktig, ha vi här ett intressant belägg för övergången av partikeln *sum* från komparativ till relativ funktion.

Förre delen av inskriften har en ovanlig och omständig formulering, med samma predikat upprepat två gånger: »Gislög lät göra dessa märken; också Tord lät göra dem» i stället för »Gislög och Tord lät göra dessa märken». Måhända kan man förutsätta en liknande omständighet också i andra delen: ». . . såsom det blev sagt och tänkt». Man bör säkerligen icke utesluta den möjligheten, att den dunkla satsen har haft religiös innebörd: det har gått i uppfyllelse, som blev förutsagt och bestämt.

Formellt sett räknar denna tolkning med att inskriften innehåller två ristningsfel: 73—75 **nuk** är felristat för **auk**, och ristaren har uteglömt en **k**-runa i 79—82 **huat**.

I vilket förhållande de tre i inskriften nämnda personerna ha stått till varandra är givetvis osäkert, då inga uppgifter lämnas därom. Av formuleringen framgår dock som ytterst sannolikt, att Gislög och Slode äro mor och son. Den döde, Tord, till vars minne inskriften har utförts, kan vara antingen Gislögs make (och Slodes fader) eller hennes son (och Slodes broder).

Kvinnonamnet *Gislaug* förekommer i flera uppländska inskrifter: L 127 Tiby, Börje sn, L 481 Skånella kyrka, L 517 Jädersta, Skepptuna sn, L 775 Österunda kyrka och möjligen L 466 Mäl-lösa, Vallentuna sn. Och genom medeltida urkunder är *Gislög* känt såväl från Uppland som från Västergötland. — Av *Þorðr* finnes ytterligare ett par belägg i sörmländska inskrifter: Sö 49 och 187. Det hör avgjort till de vanligare mansnamnen under vikingatiden och medeltiden. — *Slóði* är påfallande rikt företrätt just i sörmländska inskrifter: Sö 2, 55, 136, 141 och 251 (Sö 2 och 141 avser samme person). F. ö. finnes endast ett fåtal belägg; från Uppland: L 93 Åkers kyrka, L 199 Bolsta, Vaksala sn, nyfunnen inskrift i Sigtuna (*UFT* 26, 1908, s: 9, 13 f.), möjligen också L 280 Alunda kyrka. Ur medeltida källor är endast ett fall känt, från Jämtland (Lundgren-Brate). Se även V. Thomsen, *Ryska rikets grundläggning* (1882), s. 125. Uppenbarligen är *Slóði* från början ett vedernamn; jfr no. *slode* 'lång och trög person', isl. *slóði* 'odåga', till *slóð*, f. 'spår (efter något släpat)', *slóði*, m. 'släpa', sålunda sannolikt 'karl som drager benen efter sig, trög person'. Se E. Lidén i *Studier i Nordisk filologi* 1, s. 39 f.

Angående formerna *sagat* och *hugat* se Ad. Noreen, *Altschwedische Grammatik*, s. 466. Jfr L 207 (Berga, Danmarks sn, Uppland) **nu is : salí sagat : sua** 'nu är till själen sagt så'. Om formen **iar** se A. Kock, *Svensk ljudhistoria* 2, s. 405.

Icke utan skäl har von Friesen förmodat, att Aspöristningen är utförd av mästaren Balle, vars verksamhetsområde har varit västra Uppland jämte angränsande delar av Västmanland och Södermanland. På Selaön har Balle utfört flera minnesvårdar, och tre av dem (Sö 203, 210 och 214) har han signerat med sitt namn.

Den förste som veterligen avbildat ristningen är Peringskiöld; hans teckning är signerad »J. P. delin. A^o 1694. d. 22. Sept.» och försedd med följande, nu svårlästa, blyertsanteckning: »på Langnö ägor i Hörns tiär äng [= kärräng], gent emot Aspö kyrkeby, Huseby kd [= kallad], där några steeg ifrån detta bärg är en stor obäklig steen uprester emellan några stenlagde ätte grifter, somblige runde, somblige fyrkantige, och somblige aflänge som båtar». I sina *Monumenta*

Sudermannia upprepar Peringskiöld denna uppgift och anmärker dessutom följande: »Ett märkligt Runebärg är för några år sedan af Hofmarsk. P Bagge då han gådt uth att iaga upfundit¹. . . Detta Bärg har mehrendeles varit kringflutit af ett Tiärr och watten ifrån Mälaren som nu satt sig till äng, men ännu alla währ wåt som en siö, så att man allenast wid denna Bergknös kan om wahren uppå spänger öfwer smalesta swaget komma öfwer til kyrkebyn, äfwen så är och siälfwa Sättegården Lagnö alla währtijder kringfluten och då lijka sosom skilder ifrån Aspön, wid hwilken det elliest sammanhängar». Och han anser inskriftens mening vara följande: »Gislöga curavit fieri monumentum hoc in memoriam Thordonis, et Slodo curavit etiam fieri (: scil. pontem super arenaceam hanc paludem, quæ etc.). Arenosa hæc palus, quæ submergebatur omni vere, et quæ undosa erat eousque». Tydiligen har Peringskiöld tolkat **santiar** som 'sandkär', **sak·al·uar** som 'sank (sjönk) all vår' och **huat** som 'våt'. Och han menar, att inskriften har avseende på ett forntida högre vattenstånd i Mälaren. Avståndet från ristningens nedersta del till marken anges som 3¹/₄ alnar 5 tum och markytans höjd över Mälarens normala vattennivå som 3¹/₂ alnar 1 tum, över högsta vattenståndet om våren 2 alnar.

Det kan förefalla egendomligt, att den stora och märkliga ristningen skulle ha blivit upptäckt så tillfälligt under en jakt och att den dittills skulle ha varit okänd för ortens befolkning. Men för uppgiftens riktighet talar dels att ristningen icke finnes omnämnd i *Ransakningarna* (1668), som endast uppgiva en runsten i socknen, den »uthi sielfwa Kyrkiodören» (Sö 174), dels att den icke blivit avtecknad av Peringskiöld på hans första resa 1684, då han även besökte Aspö. Det förtjänar också nämnas, att Joh. Bureus i början av 1600-talet varit i trakten: I hans självbiografiska anteckningar finnes följande från 1603: »Påske afton [23 april] fölgde iagh Pedher Ryning til Laghnö och blef der til tridhie daghen». Om runristningen då hade varit bekant, hade den med all säkerhet kommit till Burei kännedom, men så har tydiligen icke varit fallet. Hade han sett Aspö-berget, skulle det ovillkorligen ha lämnat spår efter sig i hans efterlämnade samlingar.

Under den livliga diskussionen på 1700-talet om vattuminskningen i Mälaren blev »Aspö runsten» ofta åberopad. »Ingen sten är känd», säger Tollstorp, »som uppväckt en så liflig, alfvarsam strid emellan våra lärde.» Den förste, som anför den som bevis för vattuminskningen, är Erik Benzelius, i sitt under åren 1712—19 hållna kollegium i svenska historien (tryckt först 1762): »En Runhell befinnes i Aspö Sockn, en mil på denna sidan om Strågnäs, sex alnar högre än thet högsta watnet om wårtiden, på hwilken står ritat en mans bild efter den tidsens sätt, och thesse ord, *Hit intill gick watnet i min tid*». En liknande uppgift har Dalin (1747): »Der är en rune-ristning i et bärg, ej långt från Lagnö sätesgård, utmed siön, nu för tiden vid pass 7¹/₂ aln öfver wattungbrynen, af en, som hetat Islög eller Gisle, hvilken gifver tilkänna, at watnet stod så högt i hans tid, som de skuror der finnas i stenen». Då Anders Celsius beräknat vattuminskningen till »åtminstone två gōda Svenska alnar på Ethundrade år», anser sig Dalin kunna bestämma Aspö-ristningens ålder till 1300-talet. »Intet åhrtal fins der mer än på andre runstenar; men efter ofvannämde räknesätt inträffar det wid pass i Herr Gisle Elinesons tid, en Sparre af Engsö- och Hiulsta-grenen, som på 1300-talet i den bygden haft ägendom. Dock kan ej just försäkras, at det varit denne Gisle, hälst som detta namn varit mycket brukeligt på den orten, hvarest åtskillige ställen derefter blifvit nämnde, som Gissel-holmen, Gissle-fjärden etc.»

Mot denna mening vänder sig den om runstenarnas höga ålder alltid vaksamme E. J. Biörner (1748), som offentliggör en avbildning (efter Peringskiöld) och följande tolkning: »Gislög lät kånstigt gjöra Märken (runnominnen) desse, efter Dord, ock Slode lät likaledes kånstla stenstoden (bilden) denne, ju såsom Alven säger eller utteknar, ock som vittnar om den samme». Biörner läser **sentier** och anser det felristat för **stentro** 'stenstod, stenbild'; **huat·uar** tolkar han som en form av *hvatva, vötva, vötta* 'vittna, intyga, utvisa, stadfästa'. — Med stöd av denna Biörners tolk-

¹ Peter Bagge, f. 1636, d. 1712, ägare till Lagnö, från 1688 hovmarskalk hos änkedrottning Hedvig Eleonora.

ning bestrida vattenminskningsteoriens motståndare, att Aspö runsten har någon betydelse för stridsfrågan.¹ År 1750 utkom Bautil, där Aspö-berget, ensamt bland alla runristningar, avbildas på ett helt uppslag. Göransson ger också en tolkning av inskriften (B 722): »Gislög lät göra merke thessa efter Thord, ok Slode lät göra sannings witnet dit, som han såg Alfwar, ok som; (han såg andra underliga ok sig obekante skapnader) Hwad war det?»

I den avhandling, som den fornminnesintresserade notarien Erik Ekholm 1758 utgav om Aspö runsten, håller han oförgripligen före, att slutet av inskriften skall översättas sålunda: »Och Slode lät rista fotspor dit, som Alfen utmärker, och som vattnet var minskadt». Liksom Björner läser Ekholm **sentier** men uppfattar det som lånord (av fra. *sentier* 'fotstig, gångväg'; här: 'fotspår'); **sag** läser han **säg** och översätter det 'säger, utmärker'; **huat** är ristat i stället för **vat** 'vatten'; **dat** av *da* 'försmälta, upplösas, utdunsta, försvinna'. I fråga om inskriftens ålder upptager Ekholm och utvecklar vidare Dalins hypotes. Ristningen anser han vara en av de allra yngsta i sitt slag, från omkring 1330. Gislög och Tord äro historiska personer, som levde vid denna tid: riksrådet Gisle Elineson till Vik och Aspenäs och riksrådet Tord Bonde. Gisle Elinesons änka skänkte 1351 jord i Husby Aspö till S:ta Clara kloster i Stockholm. Sannolikt har herr Gisle varit ägare till denna jord. Minnesmärket skulle sålunda, genom Gisles föranstaltande, ha blivit inhugget till Tord Bondes åminnelse. »At wattuminskning-läran bestyrkes af denna Runehällen . . . gifer skriften derpå tydeligen tilkänna; ty der står, at Slode lät rista fotspor eller et märke dit, som vattnet (i hans tid) var utdunstadt eller minskadt.» — Johan Ihre har i ett betänkande till Vetenskapsakademien kritiserat Ekholms tolkning. Själv misstänker han visserligen, att Peringskiölds läsning på flera punkter är oriktig, men han framställer dock följande förslag till översättning av slutet: »som slog eller dräpte Alver, och som vårdkasar vaktat». I **sak** ser han sålunda en form av *saka* 'skada, sår'; **huat** förmodar han vara felläsning för *vit* 'vårdkasar'; **uar·pat** är *varpat* 'vårdat'. — Ekholms skrift refererades i *Svenska Mercurius* 1758 och gav anledning till ett livligt meningsutbyte i denna tidskrift. Det har tydligen väckt åtskillig förvåning, att man redan i forntiden — eller låt vara på 1300-talet — skulle ha iakttagit vattenminskningen, som ju dock ännu på 1700-talet var en omstridd nyhet, och att man t. o. m. låtit inhugga ett vattenmärke till efterkommandes underrättelse och upplysning. Dalin hade här själv kommit i en farlig närhet till den fantasifulla inskriftstolkning, som han en annan gång så kvickt har parodierat.

I beskrivningen till det geologiska kartbladet »Ängsö» (1864) komma utgivarna, J. O. Fries och V. Karlsson, in på frågan om runristningens betydelse för bedömandet av vattenståndets förändring i Mälaren. Allt vad man av denna ristning i detta hänseende velat sluta reducerar sig till tomma gissningar. Det enda man med säkerhet kan veta är att bergytan vid ristningens tillkomst låg över vattnet, däremot icke huru mycket detta har varit fallet.

Då N. R. Brocman (1762) kommenterar Aspö-inskriften, ägnar han icke heller ett ord åt vattuminskningens fråga. Brocman, som under sin antikvariska resa i Södermanland haft tillfälle att själv se ristningen, rättar Peringskiölds felaktiga **sak·aluar** till **sakat·uar**²; därmed försvinner »alven», »tomtebissen» ur diskussionen. Brocmans tolkning av slutet lyder: »och Slode lät göra detta Witnes ör, såsom sagt war, och som det (samma) bewitnar».³

Mindre intresse ha de olika tolkningsförslag, som framkommit under 1800-talet. N. H. Sjö-

¹ C. F. Georgii, *Historiola controversiæ recens motæ* (1751), s. 30; [S. Lagerbring,] *Samling af åtskilliga handlingar* 1 (1754), s. 174; J. Browallius, *Betänkande om vattuminskningen* (1755), s. 82.

² Denna läsning är upptagen i L 953.

³ I Södermanlands Fornminnesförenings Arkiv (Strängnäs) finnas tvenne handskrifter om Aspö runsten från senare delen av 1700-talet. Den ena, »Anmärkningar om Runestenen på Aspön och Langne Gård, Tillägnade Presidenten och Commendeuren Högwälborne Baron Herr Axel Gabriel Leijonhufvud, af M. A.» [kommerserådet Magnus Adlerstam] är en prydlig renskrift från 1787; den består huvudsakligen av kritik av Ekholm. Den andra innehåller en granskning på ort och ställe av själva inskriften, åren 1782 och 1783. Båda äro utan större intresse.

borg (1822) återger i huvudsak Ekholms tolkning, och han anser följaktligen ristningen vara »den yngste Runstensskrift som finnes», från omkring år 1330. J. G. Liljegren (1832) förmodar, att inskriftens senare del åsyftar »sandfyllning efter Thord, d. ä. dessa broläggningar äro verkställda till följd af hwad för själens salighet sakfäldt eller sagdt och afgjordt war». U. W. Dieterich (1844) framhåller, att inskriften är dunkel; om man får antaga, att **santiar** motsvarar isl. *sandeyri* 'sandbank', att **sakat** är felristat för **saknat** och **huat** för **uat** (fsv. *vadh* 'vadställe'), skulle man få följande mening: »Slode liess die Sandbank machen, welche vermisst wurde und als Furth war sie, d. h. S. liess eine Sandbank (die sich vielleicht nur über einen Theil der Flussbreite erstreckte) zu einer erforderlichen Furth einrichten». Alternativt antager han, att **huat** kunde återge fsv. *vadh* 'Geldbusse' eller höra till isl. *vátta* 'bezeugen, durch zeugen billigen'; de sista orden skulle då betyda: »Und als Busse war es, oder: Und wie es von Zeugen gebilligt war». Även G. Stephens (1867—68) är övertygad om att det är fråga om en vägfyllnad, en bro: »och Slode lät göra en sandör dit, som all sankmark (**sak·al**) var; och som ett vadställe (**huat**) var det». ¹ Sedan han av Olof Hermelin fått veta, att ristningen har **sakat**, ändrar han (1884) tolkningen till att Slode har låtit reparera en vägbro, som var skadad (till isl. *saka* 'skada'). — R. Dybeck (1858) återigen anser det otvivelaktigt, att senare delen av inskriften »helt enkelt häntyder på en Rätts domslut». — Slutligen har Brate (1891) framställt följande förslag till transskription: »*Gislaug lét giarva mærki þessa æftir Þórð auk Slóði lét giarva sendiár þit, sum sagat var auk sum hvatt var þat*». *Sendiár* skulle vara ack. av ett *sendiár*, m. (till *árr*, m. 'budbärare'), *hvatt* antingen part. av *hvetia* 'egga' eller neutr. av adj. *hvatr* 'rask'. Sålunda blir översättningen: »Gislög lät göra detta minnesmärke efter Tord, och Slode lät skicka sändeman dit, som man sade och uppmanade» eller »dit som man sade, och hurtigt var det». »Grammatiskt otadlig torde tolkningen vara, men alldeles osäker, då vi ej kunna redogöra för sändebudets uppdrag och de enskilda förhållanden, som föranledde dess avsändande . . . Tänkbart vore, att **sakat** skulle sönderdelas till *sak at*: Slode skickade sändeman dit som saken (dråpet av Tord?) ägt rum.»

I samma arbete, det av Brate och Bugge gemensamt utgivna *Runverser*, är det som Bugge har framställt sin mening om inskriften, och denna har, såsom ovan nämnts, lagt grunden till en åtminstone i huvudsak riktig lösning av stenens gåta.

Ristningen är, med den stora mansfiguren, symmetriskt inkomponerad mellan de båda runslingorna, i sin art enastående. Brate har iakttagit likheten i motiv med ett par små hängsmycken av brons, funna det ena i en grav på Björkö, det andra i en grav i Barva sn, Södermanland (T. Arne, *Om det forntida Södermanland*, 1909, s. 60, *La Suède et l'Orient*, 1914, s. 164, fig. 302 och 303). Arne anser, att motivet är av österländskt ursprung. Det förefaller icke osannolikt, att ristaren fått uppslaget till sin komposition från ett smycke liknande det från Barva. Vad framställningen kan ha att betyda, utöver det rent dekorativa syftet, är ovisst. En man i strid med drakar — ett sådant motiv hör hemma i sagans värld. ² — Mansfiguren är av stort intresse och säkerligen karakteristisk för 1000-talets nordiska konst. Anmärkningsvärda detaljer äro: det toppformiga huvudet, de stora runda ögonen omgivna av kraftiga bågar, den triangelformiga näsan, de långa spiralformigt upprullade mustascherna. Den påminner slående om den lilla Frö-bilden i brons från Rällinge i Lunda sn, Södermanland. ³

¹ Denna tolkning återges i H. O. Indebetou, *Södermanlands minnen* 1:2 (1877), s. 220.

² På ett kapital i Ö. Herrestads kyrka i Skåne finnes en liknande framställning av en man stående mellan två drakar. Med händerna fattar han om halsen på drakarna, som med vidöppna gap beröra hans huvud (avbildning bl. a. i *Nordisk familjebok*, 3 uppl., art. *Skåne*, Konsthistoria, bild 31). Mera avlägset står framställningen på en av Torslunda-plåtarna (*Nordisk kultur*, bd 27 Konst, s. 210), liksom bilderna av Gunnar i ormgården på Oseberg-vagnen och Norum-funten. Enligt H. Shetelig (i: *Nordisk kultur*, bd 27 Konst, s. 216) skall Lagnö-stenen framställa »Gunnar i ormegaarden, riktignok i sterkt ornamentalt behandling».

³ *Fornvännen* 1910, s. 288; B. Salin, *Några ord om en Fröbild* (i: *Opuscula archaeologica*, 1913, s. 405 f.).

Berget, på vilket ristningen är anbragt, kallas enligt uppgift av J. H. Schröder (o. 1820) och av Brate (1896) allmänt i orten »Gislestenen».¹ Det äldsta belägget för detta namn torde vara en relation av pastor Anders Mellström omkring 1800 om Aspö sockens historiska minnen (hs S 113 i Uppsala Univ.-Bibl.); det säges där i all korthet, att »i denna sockn fins den namnkunniga och bekanta Gislesten». Möjligen har det uppkommit i relativt sen tid, sedan man fått kännedom om de lärdas tolkningar av inskriftens innehåll. Det är i varje fall anmärkningsvärt, att inskriften i 1700-talets livliga diskussioner aldrig betecknas annorlunda än som »Aspö runsten».

Emellertid finnas andra traditioner i samband med inskriften, som äro högst märkliga. Hermelin berättar följande »sägen»: »För ungefär 20 år sedan afled uti Husby by en gammal man, hörande till den s. k. »Gisla släkten», hvilken från urminnes tider bott i denna by. Denne man som äfven hette Gisle, ansåg sig i rätt nedstigande led härstamma från »Gisla gubben» (**kislauk**) på »Aspö runsten», hvilken är belägen några stenkast söder om denna by. Namnet Gisle är annars ej brukligt i orten och gubbens tro om sin härkomst förtjenar i alla händelser uppmärksamhet. I ett berg vid Kya viken, som äfven lärers kallas Gisla viken, lär finnas en »jättastol» d. v. s. märke i berget efter hvar jätten setat. Denne jätte tillhörde äfven enligt folksägen Gislasläkten».

Det sista, jättens förbindelse med Gisleläkten, kan ju, liksom namnet Gislaviken, vara ett fall av sekundär traditionsbildning. Det har säkerligen ej blott varit de lärda, som haft sina funderingar om »alven» på berget. Den stora bilden har helt visst också mäktigt påverkat folkfantasierna. Kanske får man ej heller bygga så mycket på den gamles tro om sin härkomst från gubben på berget.

Ett faktum är emellertid, att namnet Gisle under långa tider förekommit i Husby och närliggande gårdar i Aspö socken. Jag har kunnat följa det tillbaka till 1640-talet, och det har burits av flera personer, troligen tillhörande samma släkt.² Den siste, Gisle Andersson, var född 1783 (enligt en annan uppgift 1782) och bodde i Husby Storgård, från 1837 som inhysesjon i Norrsta. Han levde ännu 1854. Från Husförhörboken 1785—94 känner jag Gisle Ersson (född 1733) i Husby Stengård, Olof Gislesson (född 1740) i Husby Runngård och hustrun Brita Gisle-dotter. En dotter till den förstnämnde, Maja Stina Gisedotter (född 1786), levde ännu 1854 som torparhustru i Vedhorn på Husby ägor. Enligt Jordeboken 1750 var Gisle Ersson ägare till $\frac{1}{4}$ mtl Hästäng n:r 1; en annan Gisle var delägare i 1 mtl Hörn n:r 2. Åren 1648 och 1660 ägdes gården Bädarn av en Gisle; det är den förste bonde i Aspö med detta namn, som jag har anträffat. I jordeböckerna på 1620- och 1630-talen står »enkian i Bederen» för gården; 1592, 1604 och 1615 ägdes den av Peder Olufsson. Att namnet Gisle för övrigt är mycket sällsynt i Södermanland framgår därav att det icke finnes något belägg i Jordeboken för Livgedinget (Åker, Daga och Selebo härader samt delar av Österrekarne och Öknebo härader) för år 1636, med sammanlagt omkring 400 namn.

Namnet Gisle är sålunda styrkt i Husby flera årtionden innan runristningen genom en tillfällighet blev upptäckt och bekant för fornforskarna. Det kan därför i varje fall icke bero på något lärt inflytande. Frågan blir då, om det kan ha funnits någon folklig tradition i bygden som grund för namnbruket. Häremot tala två omständigheter: dels att runristningen förefaller att ha varit glömd och okänd även för allmogen, dels att inskriften har kvinnonamnet Gislög, icke Gisle. Gisle har under medeltiden varit ett relativt vanligt namn, framför allt kanske i götalandskapen, men även i bygderna kring Mälaren. Det ingår bl. a. i ett stort antal ortnamn. De gamla nordiska mansnamnen äro visserligen på 1600-talet ganska sällsynta bland bönderna i Södermanland. Men man möter dock enstaka exempel, sådana som Anund, Raval (Ragnvald),

¹ Vid mina besök på platsen 1929 och 1933 kunde jag konstatera, att namnet väl var känt men knappast föreföll att vara allmänt brukat.

² Tyvärr har jag icke varit i tillfälle att verkställa någon fullständig släktutredning.

Berge (Birger), Folke, Harald, Erland, Amfast, Esbjörn, Ivar, Torbjörn, Hårek. Det är därför ingalunda omöjligt, att namnet Gisle kan av en ren tillfällighet ha levat kvar i Aspö, utan att man behöver förutsätta vare sig något stöd av runinskriften eller något släktsamband med inskriftens *Gislaug*. När inskriften sedan blev tydd och på 1700-talet väckte många lärda funderingar, är det däremot rimligt nog, om också på platsen uppstod en lokal tradition, som förband det ovanliga namnet Gisle med det snarlika namn, som man återfunnit i runorna.

Aspö kyrka.

I förteckningar över fornlämningar i Aspö socken omtalas flerstädes två runstenar i kyrkan (bl. a. i *Indebetou, Södermanlands minnen*, s. 199, och i *Sverige, geografisk-topografisk-statistisk beskrifning*, 4, s. 373). Den ena av de båda stenar som åsyftas är emellertid icke en runsten, utan ett fragment av en medeltida gravsten, som legat i sakristiedörren.

176. Kärnbo ödekyrka, Selebo hd.

Pl. 85, 213. Pl. 7: B 740.

Litteratur: B 740, L 2026; J. Peringskiöld, F 1 5: 2; R. Dybeck, Svenska runurkunder 1, s. 22, Runa (fol.) 2 (1874), s. 10; S. Bugge i *ATS* 5, s. 99 f. och i *VHAA Handlingar* 31: 3, s. 39 not; O. Hermelin, Selebo härads fornlämningar, s. 71, 131; Ad. Noreen, *Altschwedische Grammatik* (1904), s. 489.

Äldre avbildningar: Peringskiöld 1684 a. a. (och B 740); en renritning av P. själv i *hs R 552*, Upps. Univ. Bibl.; Hermelin a. a.; Brate 1896 (ATA).

Stenen låg enligt Peringskiöld (1684) »mitt i Kärnbo kyrkedörr». Säkerligen är det samma runsten, som åsyftas i *Ransakningarna* 1667—84, då det säges: »Uthi gamla kyrkiodörren finnes een Steen inlagdh påskrifwen, som berättas wara tagen widh dhen förstörde Äria Kyrkia.» Det är mycket sannolikt, att denna uppgift är riktig. Ärja kyrka, en dryg halvmil V om Kärnbo, låg vid slutet av 1600-talet i ruiner, och det är mycket rimligt, att runstenen vid något tillfälle fått följa med annat byggnadsmaterial från Ärja till Kärnbo, där den sedan fick tjänstgöra som trappsten vid kyrkodörren. Runstenens ursprungliga plats torde alltså böra sökas i trakten av Ärja.

Snart nog fick emellertid Kärnbo kyrka dela samma öde, som tidigare hade övergått Ärja. Runstenen kom då, någon gång under 1700-talet, att läggas som trappsten till ett boningshus i Mariefreds stad. På Richard Dybecks föranstaltande flyttades den 1854 till Gripsholms slottsplan, där den fick sin plats bredvid Sö 178 och antagligen fick en mera fredad tillvaro.¹ Sommaren 1896 fördes den till Statens Historiska Museum, där den nu förvaras (inv. 10173).

Rödaktig sandsten, av rektangulär form. Längd 1,03—0,98 m., bredd 0,75—0,71 m. Ytan är numera genom trampning starkt avnött och delvis blankslipad, men den har tydligen redan vid runornas inristande varit mycket väl jämnad. Även baksidan är jämförelsevis jämn och slät. Övre kantytan är rätlinjigt tillhuggen och mycket jämn; den nedre kanten är däremot icke tilljämnad. Hällen är betydligt tunnare vid övre kanten (8—6 cm.) än vid den nedre (12—10 cm.).

Stenen är i sitt nuvarande tillstånd allenast ett fragment. På v. sidan är ett stycke avslaget och förlorat. Kanten har redan på Peringskiölds teckning sitt nuvarande utseende. Hur stort det förlorade stycket har varit är omöjligt att nu avgöra. Sannolikt har stenen ursprungligen haft en tvärrad på v. sidan motsvarande den på h. sidan. Övre v. hörnet har blivit avslaget vid stenens förflyttning till Stockholm², och några runor i övre långgraden ha därvid blivit

¹ Enligt Hermelin stodo båda dessa stenar »på Rännarbanan bredvid Gripsholms slott»; på hans Pl. 19 synes Sö 176 lutad mot Sö 178, som är rest.

² Denna skada finnes ännu ej på Brates foto från 1896.